

1

BYENS STORE MÆCEN STÆNDERTORVET

Otto Heinrich Schmeltz (1814-98) var søn af en tysk-hollandsk indvandrer, der i 1811 slog sig ned i Roskilde som bomuldsvæver. O.H. Schmeltz førte væveriet videre og købte i 1864 ejendommen Stændertorvet 6, hvor der desuden indrettedes butik.

Schmeltz, der forblev ugift, blev en af Roskildes rigeste mænd. Han donerede store summer til byen, bl.a. et nyt rådhus (1884), springvandet på torvet (1895), fribolig for ugifte kvinder i Allehelgensgade 6 og etablering af Byparken (1916). Byen blev indsat som universalarving, dog med den klausul, at der aldrig af hans penge måtte gives hjælp til sport af nogen slags "hverken til Lands eller til Vands".

Som tak for sin indsats hædredes han med titlen kongelig agent og modtog ridderkorset.

Forretningen fortsatte efter Schmeltz' død under navnet "O.H. Schmeltzs Eftf."

Roskilde Lokalhistorisk Arkiv, ca. 1900

SPRINGVANDET STÆNDERTORVET

2

Springvandet er tegnet af arkitekt Mørk-Hansen og opstillet i 1895 på det daværende Rådhusortv. Vandet strømmer foroven ud af otte kobberroser og fra søjlen fire ørnehoveder. Ørnen og roserne er hentet fra Roskildes middelalderlige byvåben.

Springvandet blev skænket byen af agent O.H. Schmeltz som led i en række forskønnelsesinitiativer af hele torveområdet. Først efter hans død realiseredes dog hans mangeårige drøm om at "forskønne Domkirkens Omgivelser" og få et stort sammenhængende torveområde. I 1908 blev den store karrébygning, som delte Rådhusortvet og Nytorv, nedrevet og der blev frit udsyn til byens berømte monument, Roskilde Domkirke.

3

EN KØBMANDSGÅRD STÆNDERTORVET 2

På Stændertorvet 2 lå i 17-1800-tallet en af byens store købmandsgårde. Den blev grundlagt i 1750 af Peder Kornerup, men kom senere i familien Borchs eje.

Købmandsgården med tilhørende have strakte sig fra torvet og helt ned til Bredgade. I forhuset var familiens bolig og selve kramboden (dvs. butikken) med gæstgiveri. Da købmændene dengang også drev landbrug, lå der bagved avlsbygninger med stald, lade og lo. Til købmandsgården hørte endvidere brændevinsbrænderi, ølbryggeri samt tømmerhandel. Sådanne store købmandsgårde var der 6-7 af i Roskilde, og de velhavende købmænd havde stor indflydelse på byens liv og besad flere borgerlige hverv.

Fugleskydningssskive 1832,
foto: Bennie Hansen

4

HELLIGÅNDSHUSET SKOMAGERGADE 2

I middelalderen var pleje af de svage, de syge og de gamle noget som velgørende institutioner tog sig af. Blandt disse var helligåndshusene, som fandtes i mange af middelalderens byer. Det ældste, der kendes med sikkerhed, lå i Roskilde. Frem til 1253 lå Helligåndshuset lidt udenfor byen; nøjagtig hvor vides ikke. Pengene til at drive denne velgørende stiftelse som hospital og plejehjem for de fattige var hidtil kommet fra gaver og almiser. For at skabe et mere solidt økonomisk grundlag stiftede Roskildes biskop, Jacob Erlandsen, fundatsen for et Helligåndshus i bymidten.

Biskoppen donerede nogle grunde, en mølle og en del af bispetienden, som skulle være indtægtskilde sammen med private menneskers gaver. Blandt de donerede ejendomme var grundstykket lige vest for Skt. Laurentii kirke for enden af byens torvegade. Hér opførtes det ny Helligåndshus, og hér forblev det til middelalderens slutning.

Fotograf Kr. hude, ca. 1905

Fotograf Kr. hude, ca. 1905

GULLANDSSTRÆDE

5

Gullandsstræde hed oprindeligt Dampestræde og strakte sig til Bredgade. Et damppehus er betegnelsen på middelalderens badstuer. Dem lå der flere af i Roskilde – og altså sikkert også her i gaden. Ud over selve dampbadet kunne man i badstuerne også få ordnet hår og ligtorne samt blive åreladet eller kopsat, dvs. komme af med overskydende blod, hvilket blev anset for sundt.

Navnet Gullandsstræde stammer fra et værtshus i gaden, Gulland. Gullandsstræde har været brugt i folkemunde siden 1700-tallet, men blev først gadens officielle navn fra midten af 1800-tallet.

I 1951 blev en række lave bindingsværkshuse og bryggerbygninger nedrevet og gaden udvidet. Kun de gamle udlænger til købmandsgården, Stændertorvet 2, er tilbage.

PRINSESSEN SKOMAGERGADE 1

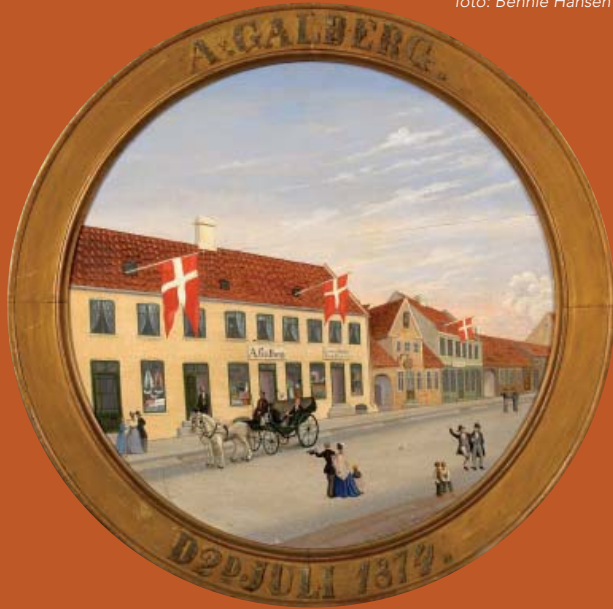
6

På hjørnet af Skomagergade og Gullandsstræde opførtes i 1878 en ny moderne bygning. Den er tydeligt inspireret af Hotel Prindsen, der var bygget 3 år tidligere - men dog i mindre målestok. Derfor er huset i folkemunde siden blevet kaldt "Prinsessen". Arkitekten var den samme, nemlig Ove Petersen, der også havde stået for opførelsen af Det Kongelige Teater i København.

Bygherre var agent og brygger N. P. Nielsen. Han boede med sin familie i "Prinsessen" og havde bryggeri i længerne langs Gullandsstræde. De blev nedrevet i 1951 og erstattet af telefonselskabets ejendom.

Fugleskydningskive 1832,
foto: Bennie Hansen

DEN GAMLE POSTGÅRD SKOMAGERGADE 15

7

Efter byens store brand i 1735 opførtes i Skomagergade 15 et nyt gæstgiveri med navnet Hamburg Herberg. Det var en statelig bygning på 19 fag. Fra 1780 blev den også postgård med post- og personbefordring, og efterhånden fortrængte navnet Postgården det oprindelige navn. Mange kendte personer har boet på Postgården, bl.a. H.C. Andersen, der foretrak den frem for Prindsen.

Med jernbanens etablering i 1847 måtte postbefordring i forbindelse med gæstgiverier efterhånden opgives. I Roskilde flyttede postkontoret o. 1857 til Hersegade og dermed noget nærmere jernbanestationen. Den gamle 1700-tals bygning blev nedrevet i 1964.

8

DEN ÆLDSTE BROLÆGNING SKOMAGERGADE 19

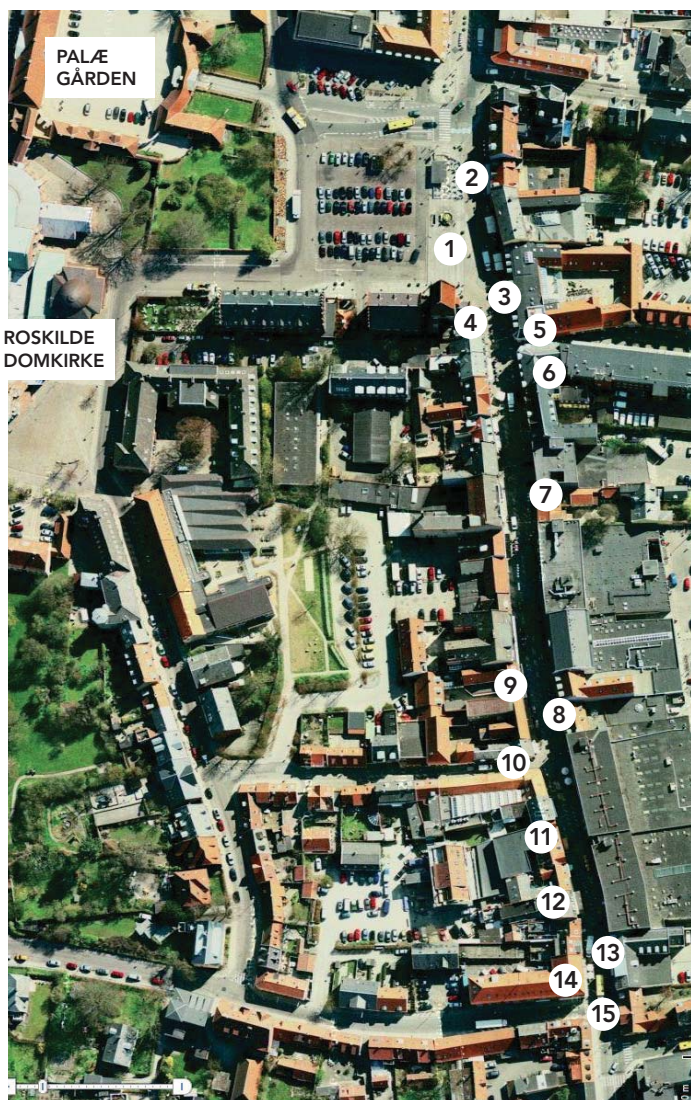
Ca. 2 meter under nuværende gadeniveau ligger en brolægning af frådsten. Det er den ældste brolægning på stedet, formentlig fra 1100-tallet. Valget af sten er usædvanligt. Frådsten er det samme som kildekalk, der har en meget porøs struktur, som ikke er velegnet til brolægning. Overfladen er blevet knust af den daglige færdsel. Senere er vejbanen blevet fornyet adskillige gange, men ikke med frådsten.

9

BYENS BØDDEL SKOMAGERGADE 26

Bøddel, skarpretter, rettermand og mestermand er betegnelser for et og samme barske erhverv. Han varetog henrettelser og andre officielle straffe. Lige siden 1600-tallet havde erhvervet i Roskilde været knyttet til samme familie. Fra 1719 til 1808 boede skarpretteren i Skomagergade 26. Roskildes sidste indehaver af embedet var enken efter skarpretter Johan Ingemann, der døde 1804. I hans embedsperiode ændredes retspraksis, og grove tyverier medførte ikke længere dødsstraf, men f.eks. kagstrygning eller brændemærkning. Enken svingede dog ikke selv øksen, men havde akkorderet med skarpretteren i København. Efter hendes død blev erhvervet nedlagt i Roskilde, og på Sjælland fandtes herefter kun skarprettere i Næstved og København. Den sidste offentlige henrettelse i Danmark fandt sted i 1882.

SKOMAGERGADE

TAK TIL:

- Butikkerne i gaden som via indbetalinger til Vejlaugget Gågaderne har finansieret fliserne.
- Roskilde Museum for tekst og foto.
- Lotte Fang for gode råd og foto.
- Roskilde Kommune Park og Vej for opbakning.

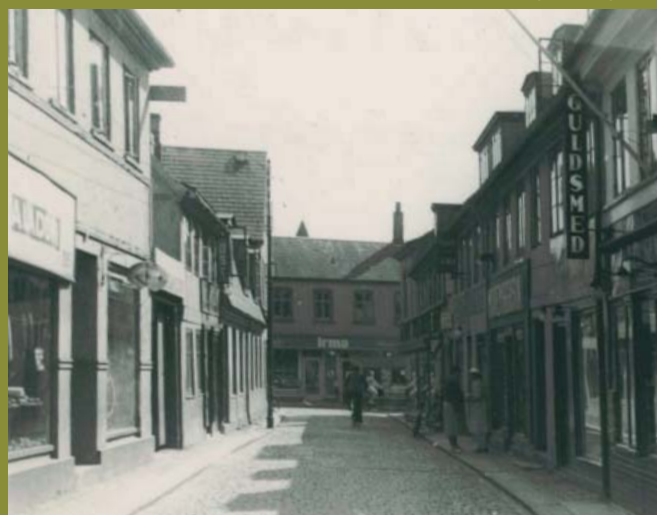
KAREN OLSDATTERS STRÆDE

Gaden er den eneste i Roskilde, der i dag bærer et kvindenavn – Karen Olsdatter. Men hvem hun var, ved vi ikke.

Navnet kendes fra en grundtaksation fra 1682, hvor den benævnes Karen Olufsdatters Stræde. Senere i 1700-tallet omtales den foruden sit nuværende navn også som "forhen Sankt Jørgens Stræde kaldet".

Gaden hører til byens middelalderlige vejforløb. Ved Roskilde Museums udgravninger i 1981 blev en ældre gade fundet ca. 1,5 meter under nuværende gadeniveau. Den havde været befæstet med risfletning.

Lotte Fangs samling, 1947

FARVER SVANE SKOMAGERGADE 36

11

Ejendommen Skomagergade 36 blev opført i 1836 af farvermester Th. Hagedorn Svane (1787-1862). Farver Svane var en agtet person i byen med mange tillidshverv. Han deltog ivrigt i byens politiske liv og sad bl.a. i borgerrepræsentationen - i 24 år som formand. Svane var desuden medstifter af byens ældste pengeinstitut Sparekassen for Roskilde By og Omegn.

Som den eneste fra Roskilde blev han valgt til Østifternes Stænderforsamling, der afholdt sine møder på Det Kongelige Palæ fra 1835-1848. Stænderforsamlingen var forløberen for vore dages folkestyre. Svane blev hædret med titlen kongelig agent og modtog ridderkorset.

På bagbygningen, det gamle farveri, findes en svane opsat som vindfløj.

Roskilde Lokalhistorisk Arkiv, ca. 1890

GREVINDE DANNER SKOMAGERGADE 40

12

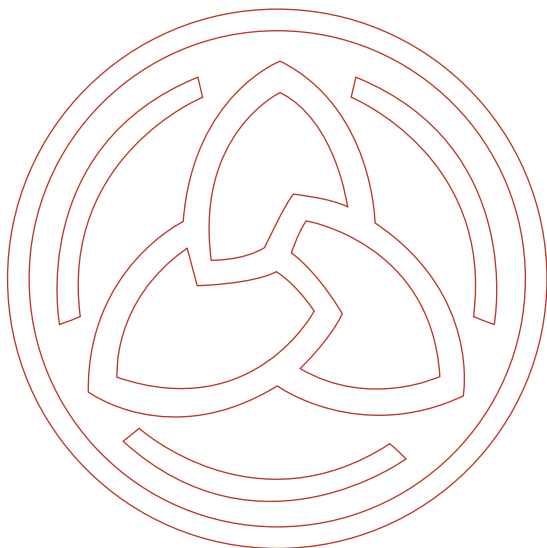
I 1839 blev balletdanser og modehandler Louise Rasmussen indlogeret i Skomagergade 40 hos lysestøber Hancke af sin senere samlever, bogtrykker Carl Berling (Berlingske Tidendes ejer). Han var i Roskilde for at følge de politiske debatter i Østifternes Stænderforsamling, der blev afholdt på Det Kongelige Palæ. I adskillige år var Berling og Louise Rasmussen uofficielt forlovede. Det resulterede i et barn, men aldrig i et ægteskab. Louise Rasmussen blev senere gift med Frederik 7., hvorefter hun fik titlen grevinde Danner.

13

SKOMAGERGADE 31

Skt. Budolfi var den vestligst beliggende kirke i middelalderens Roskilde. Den formodes at være opført omkring år 1100, og den er antagelig blevet nedrevet efter en brand i 1523. I sin storhedstid må kirke og kirkegård have domineret hjørnegrunden ved Skomagergade og Ringstedgade. Kirken var bygget af frådsten med et ca. 6 m bredt skib, et lidt smallere kor og halvrund absis. Af tårnet er der endnu ikke fundet spor. Resterne af kirken ligger delvis under flisebelægningen bag TTU, men strækker sig ind på nabogrunden mod vest. Ruinen er fredet, og blandt andet derfor er den ikke arkæologisk undersøgt i sin helhed.

Lotte Fangs samling (Ursula Duncan), ca. 1920

14

EN KANNIKERESIDENS SKOMAGERGADE 46

I 1459 stiftede kong Christian I. Helligtrekongers kapel i Roskilde Domkirke. Han donerede ved denne lejlighed en større mængde gods til kapellets opførelse, vedligehold og ansættelse af en kannik. Kanniken skulle også have et sted at bo, så kongen købte en ejendom på hjørnet af Skomagergade og Blågårdsstræde til formålet. Adresser, som i vore dage, brugte man ikke. I stedet beskrev man nøje, hvor huset lå i forhold til alment kendte pejlemærker: "En gård (...) som ligger i Skt. Budolfi sogn norden ved Adelgaden tvært over fra Skt. Bothilds kirke på det østre hjørne ved det stræde, som løber nær ud fra forskrevne kirke, og rækker i sin længde fra Adelgaden ud med forskrevne stræde indtil den vej, som løber mellem kirkens ladegård og forskrevne gård." Den beskrevne vej mellem ladegård og residens kendes ikke i dag, men grundstykket har været relativt stort med bygning, æblegård og fiskepark. Huset blev nedrevet i 1642 eller kort tid derefter.

15

SKOMAGERNES GADE

I middelalderen var det ikke usædvanligt, at håndværkere indenfor samme fag klumpede sig sammen i samme kvarter eller gade. I 1300-tallet boede og arbejdede 21 skomagermestre i Skomagergade. Skomagerfaget var et vigtigt håndværk i middelalderen. Alle havde brug for sko, og man kunne slide flere par op i løbet af et år. Derfor var der også plads til mange skomagere i hver by. Ligesom andre håndværkere dannede skomagernes sammenslutninger, der kaldtes lav. De havde oprindeligt et religiøst sigte, men blev mere og mere fagligt og socialt orienterede. Man sørgede for et vist kvalitetsniveau, og indbyrdes forsøgte man at undgå konkurrence. Lavene fungerede også som en slags socialt sikkerhedsnet, hvis et medlem blev syg eller døde.

Fotograf Kr. Hude, ca. 1905

STEN I SKOMAGERGADE

